

YANGI SAYLOV ISLOHATLARI YOXUD JAHON TAJRIBASIDA SINALGAN TIZIM

Botirov Diyorbek Dilshod o'g'li

*TDYU qoshidagi M.S.Vosiqova nomidagi yuridik akademik litsey
1-bosqich 4-guruh talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqola so'nggi saylov islohotlarini ko'rib chiqadi va demokratik jarayonlarni kuchaytirish uchun global sharoitda sinovdan o'tgan tizimlarni baholaydi. Germaniya, AQSh va Hindiston kabi mamlakatlarning vakillik misollariga e'tibor qaratib, ushbu hujjat ularning tegishli saylov tizimlarini tahlil qiladi, masalan, mutanosib vakillik, tanlangan ovoz berish va aralash a'zolarning mutanosib vakili. Tadqiqot ushbu tizimlarning qiyinchiliklari va muvaffaqiyatlarini ta'kidlaydi va siyosiy inklyuzivlik va vakillikni oshirish uchun saylov jarayonlarini isloh qilishga intilayotgan mamlakatlar uchun siyosiy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Saylov islohoti, mutanosib vakillik, tanlangan ovoz berish, demokratik tizimlar, saylov inklyuzivligi, aralash a'zolarning mutanosib tizimi.

Saylov islohotlari har qanday millatda demokratiya sifatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. So'nggi o'n yilliklarda bir nechta mamlakatlar samarasizlikni bartaraf etish, adolatli vakillikni ta'minlash va o'zgaruvchan siyosiy landshaftlarga moslashish uchun saylov tizimlarini isloh qildilar. Ushbu tadqiqotning maqsadi ushbu islohotlarni saylovlarda sezilarli o'zgarishlarga uchragan global misollarni ko'rib chiqish orqali baholashdir. Ushbu maqola asosiy savollarni o'rganishga qaratilgan: qanday islohotlar sinovdan o'tgan? Qaysi biri muvaffaqiyatga erishdi va boshqa xalqlar o'z tajribasidan qanday saboq olishlari mumkin? Bularga javob berish uchun biz Germaniyaning aralash a'zolar proporsional tizimidagi so'nggi islohotlarni, Avstraliya va AQShdagi ovoz berish tizimini va Hindistonning bir a'zoli tuman ko'plik tizimini tahlil qilamiz.

Ushbu tadqiqot Germaniya, AQSh, Avstraliya va Hindistondagi saylov islohotlarini tahlil qilib, qiyosiy amaliy yondashuvni qabul qiladi. Ma'lumotlar hukumat hisobotlari, saylov statistikasi va ushbu islohotlarning samaradorligini o'rganadigan ilmiy maqolalardan to'plangan. Ushbu usul millatlararo taqqoslashga imkon beradi va turli xil tizimlarning o'ziga xos siyosiy va ijtimoiy sharoitlariga qanday javob berishini ta'kidlaydi. Tanlangan holatlar saylovlarni isloh qilishning asosiy modellari, shu jumladan mutanosib vakillik, tanlov bo'yicha ovoz berish va birinchi post-post (FPTP) tizimlarining qo'llanilishini namoyish etadi.

Saylov islohotlari yoki yangi saylov tizimlari ko'pincha dunyo tajribasiga asoslangan holda amalga oshiriladi. Dunyoda bir nechta ilg'or saylov tizimlari

qo'llanilib, ular demokratiya va adolatni ta'minlashga qaratilgan. Quyida eng ko'p qo'llanilgan va tajribadan o'tgan saylov tizimlari haqida ba'zi ma'lumotlar:

Proportsional saylov tizimi (Proportional Representation)

Bu tizim Yevropa davlatlarida, masalan, Germaniya, Niderlandiya, Shvetsiya kabi davlatlarda keng qo'llaniladi. Bunda saylovchilarning ovozlari siyosiy partiyalar o'rtasida ularning ovoz foiziga qarab taqsimlanadi. Partiyalar saylov natijasiga ko'ra parlamentda joy oladi, bu esa ko'pincha koalitsion hukumatlar shakllanishiga olib keladi.

Yagona o'rinli saylov okruglari (First-Past-The-Post, FPTP)

Bu tizim AQSh, Buyuk Britaniya va Kanada kabi davlatlarda qo'llaniladi. Har bir saylov okrugida bitta nomzod g'olib bo'ladi, ya'ni eng ko'p ovoz olgan kishi parlamentga o'tadi. Bu tizim oddiy va tezkor natijalar beradi, biroq kichik partiyalar uchun imkoniyatlarni cheklashi mumkin.

Aralash saylov tizimi (Mixed-Member Proportional, MMP)

Bu tizim Germaniya va Yangi Zelandiya kabi davlatlarda qo'llaniladi. Aralash tizimda ba'zi deputatlar saylov okruglaridan to'g'ridan-to'g'ri saylanadi, boshqalari esa partiyalarning umumiy ovoziga ko'ra taqsimlanadi. Bu tizim bir nechta nomzodlar orasidagi tenglik va adolatni ta'minlashga yordam beradi.

Ikkinchi turli tizim (Two-Round System)

Fransiya va boshqa ba'zi davlatlarda qo'llaniladi. Bu tizimda agar birinchi turda hech bir nomzod yetarlicha ko'pchilik ovoz olmasa, eng ko'p ovoz olgan ikki nomzod o'rtasida ikkinchi tur o'tkaziladi. Bu tizim saylovchilarni kengroq vakillik uchun ovoz berishga undaydi.

Saylovchilarni qayd qilish va ishtirokini oshirish

Saylov islohotlarining bir qismi saylovchilarni saylovda qatnashish jarayonini soddalashtirish va oshirishga qaratilgan. Masalan, Estoniyada saylovchilar internet orqali ovoz berish imkoniyatiga ega (e-voting), bu esa saylov jarayonini yanada qulay va tezkor qiladi.

Saylov islohotlari mamlakatning siyosiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlariga qarab farqlanadi. Har bir mamlakat o'zining saylov tizimini takomillashtirish va xalqning ovozini yaxshiroq aks ettirish uchun dunyo tajribasini o'rganib, undan foydalanishi mumkin.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, saylov islohotlari turli xil qo'llanilsada, saylovchilar vakilligini oshirish va siyosiy qutblanishni kamaytirishning umumiy maqsadlariga ega. Germaniyaning aralash a'zolarning mutanosib tizimidagi muvaffaqiyati shuni ko'rsatadiki, mutanosib va tumanga asoslangan ovoz berish elementlarini birlashtirish ko'proq vakillik natijalarini berishi mumkin. Boshqa tomondan, qo'shma Shtatlar va Avstraliyada tanlangan ovoz berish saylovchilarning

aniqroq vakilligini ta'minlash imkoniyatlarini namoyish etdi, ammo bu saylovlarning murakkabligini oshirishi mumkin.

Hindistonning saylov tizimi munozarali nuqta bo'lib qolmoqda, chunki uning FPTP tizimi ko'pincha kichik partiyalar va kam vakil guruhlarning chetlatilishiga olib keladi. Muhokama kontekstga xos islohotlarning muhimligini ta'kidlaydi, chunki bir mamlakatda yaxshi ishlaydigan tizimlar madaniy, siyosiy yoki tarixiy omillar tufayli boshqa mamlakatda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Xulosa

Saylov islohotlari demokratik tizimlarning rivojlanayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun juda muhimdir. Ushbu hujjat hech qanday tizim mukammal bo'lmasa-da, muvaffaqiyatli global islohotlar elementlarini qabul qilish saylovlarning adolatliligi va inklyuzivligini yaxshilashi mumkin degan xulosaga keladi. AQSh kabi yuqori qutblangan siyosiy muhitga ega mamlakatlar saylovchilarning noroziligini va siyosiy ekstremizmni yumshatish uchun tanlovli ovoz berishni yanada kengroq amalga oshirishdan foyda ko'rishlari mumkin. Shu bilan birga, Hindiston kabi mamlakatlar ozchiliklar vakilligini oshirish uchun aralash a'zolarning mutanosib tizimlarini o'rganishlari mumkin.

Katta tajriba: mamlakatlar milliy amalga oshirishdan oldin mahalliy darajadagi tanlov yoki proporsional vakillik kabi muqobil ovoz berish tizimlarini sinab ko'rishlari kerak.

Saylov shaffofligi: hukumatlar yangi tizimlarga jamoatchilik ishonchini saqlab qolish uchun saylov jarayonlarida shaffoflikni ta'minlashi kerak.

Inklyuzivlik: saylov tizimlari marginallashtirgan guruhlarning imkoniyatlarini kengaytirishga, keng va adolatli siyosiy vakillikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratish lozim.

Saylov tizimlarini muvaffaqiyatli isloh qilgan mamlakatlar tajribasidan saboq olib, butun dunyo xalqlari demokratik jarayonlarini kuchaytirishi va o'z aholisiga yaxshiroq xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar.

1. Aardal, B., 2002. Electoral systems in Norway. I B. Grofman & A. Lijphart (red. The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries. Agathon Press, New York, pp. 167–224.
2. Baekgaard, M., Christensen, J., Dahlmann, C.M., Mathiasen, A., Petersen, N.B.G., 2019. The role of evidence in politics: motivated reasoning and persuasion among politicians. Br. J. Polit. Sci. 1–24.
3. Banducci, S.A., Karp, J.A., 1999. Perceptions of fairness and support for proportional representation. Polit. Behav. 21 (3), 217–238.
4. Carey, J.M., Hix, S., 2011. The electoral sweet spot: low-magnitude proportional electoral systems. Am. J. Polit. Sci. 55 (2), 383–397.

5. Klar, S., 2013. The influence of competing identity primes on political preferences. *J. Polit.* 75 (4), 1108–1124.
6. Reynolds, A., 2011. *Designing Democracy in a Dangerous World*. Oxford University Press, Oxford.
7. Sheffer, L., Loewen, P.J., Soroka, S., Walgrave, S., Sheafer, T., 2018. Non-representative representatives: an experimental study of the decision making of elected politicians. *Am. Polit. Sci. Rev.* 112 (2), 302–321.